

AQROBİZNES STRUKTURLARININ FƏALİYYƏTİNDƏ SƏMƏRƏLİLİYİN YÜKSƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Asəf Məhərrəm Qasimov¹, Səbinə Hüseyn Hüseynova²

XÜLASƏ

Tədqiqatın məqsədi Tədqiqatın məqsədi aqrobiznes strukturlarının fəaliyyətində səmərəliliyin artırılması yollarını araşdırmaqdır. Məqalədə aqrar sahədə fəaliyyət göstərən biznes strukturlarının mövcud vəziyyəti, iqtisadi göstəriciləri və bu göstəricilərin optimallaşdırılması üçün strategiyalar təhlil olunur. Səmərəliliyi yüksəltmək üçün təşkilati dəyişikliklər, resurslardan effektiv istifadə və müasir idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi məsələləri də əsas müzakirə mövzusu. Eyni zamanda, aqrobiznes strukturlarının daxili və xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin artırılması üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər qiymətləndirilir.

Tədqiqatın metodologiyası Məqalədə aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

İqtisadi-statistik təhlil – Aqrobiznes strukturlarının iqtisadi göstəricilərinin dinamikası (mənfəət, zərər, ümumi məhsul, satış gəliri və s.) müqayisəli şəkildə təhlil edilib. Müqayisəli təhlil – Kənd təsərrüfatı müəssisələri və fərdi sahibkar təsərrüfatları üzrə iqtisadi göstəricilər müqayisə edilib, onların səmərəlilik fərqləri müəyyən olunub. Sistemli yanaşma – Aqrobiznes strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsir edən müxtəlif amillər (idarəetmə, resurs bölgüsü, innovativ yanaşmalar, bazar strategiyaları və s.) kompleks şəkildə öyrənilib. Normativ-hüquqi təhlil – Tədqiqatda “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” və digər dövlət sənədləri nəzərə alınaraq sektorun inkişaf istiqamətləri qiymətləndirilib. Tendensiya və proqnozlaşdırma – Kənd təsərrüfatı və aqrobiznes sahəsində səmərəliliyi artırmaq üçün gələcək inkişaf istiqamətləri müəyyən edilib və bazar dəyişikliklərinə uyğun proqnozlar verilib.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti Aqrar sahədə fəaliyyət göstərən biznes strukturlarının fəaliyyətinin optimallaşdırılması və səmərəliliyin artırılması prioritetlərin baxımından əhəmiyyətli ola bilər.

Tədqiqatın nəticələri Məqalədə göstərilir ki, aqrobiznes strukturlarının səmərəliliyinin artırılması üçün sistemli yanaşma, innovativ idarəetmə modelləri və dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı vacib amillərdən biri kimi göstərilir. Bu istiqamətdə aparılan islahatlar aqrar sektorun dayanıqlı inkişafına müsbət təsir göstərə bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi Aqrar sahədə biznes strukturlarının səmərəliliyinin artırılması üçün optimallaşdırma yanaşmalarının sistemli şəkildə təhlil edilməsindən və yeni startegiyaların təklif edilməsindən ibarətdir.

Açar sözlər Biznes, müştəri yönümlü, rəqabətqabiliyyətli, effektivlik, struktur və s.

Giriş. Aqrobiznes sferasında fəaliyyət göstərən strukturların müəyyən etdiyi hədəflər müxtəlif prosesləri əhatə etməklə nəzərdə tutulan tədbirlərin səmərəliliyinin təmin edilməsinə yönəldilir. Müasir aqrobiznes strukturları üçün səmərəliliyin yüksəldilməsi istiqamətində prioritetlər bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki səmərəliliyin təmin edilməsi ilə mövcud strukturların fəaliyyət dairəsi genişlənir, çox şaxəli kənd təsərrüfatı sahələri yaradılır, üfqi və şaquli əməkdaşlıq və inteqrasiya prosesləri inkişaf edir. Bütün bunlar iqtisadi münasibətləri mürəkkəbləşdirməklə konkret biznes strukturu və ya forması üçün ən uyğun optimal təşkilati strukturun seçilməsini zəruri edir (Hüseynova, 2023).

Son illər aqrar sahədə biznes strukturlarının bəzilərinin təsərrüfat fəaliyyətində səmərəlilik göstəricilərinə nəzər salaq. Aqrar sahənin biznes strukturlarından olan kənd təsərrüfatı müəssisələrinin əsas iqtisadi göstəricilərindən mənfəət 2021-ci ilə nisbətən 2023-cü ildə 40%, ümumi mənfəət 50%, satışdan əldə edilən gəlir 56% artmış, zərər isə 13% azalmışdır. Bu müəssisələrdə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu müqayisə olunan dövrdə 65% artmışdır. Fərdi sahibkar təsərrüfatlarında isə bu göstəricilər, mənfəət üzrə 4% artım, ümumi mənfəət üzrə 2 dəfə artım, satışdan əldə olunan gəlir 16%, ümumi məhsul isə 15% artım olmuşdur (cədvəl).

¹Asəf Məhərrəm Qasimov, ADAU, Aqrar iqtisadiyyat fakültəsi, dekan, asaf.qasimov@adau.edu.az, asef_qasimov77@mail.ru, OrcID 0009-0002-0380-6870

²Səbinə Hüseyn Hüseynova, ADAU, Aqrar sahənin iqtisadiyyatı kafedrası, baş müəllim, sabina.huseynova@adau.edu.az, sabinahuseyn2023@mail.ru, OrcID 0009-0004-5540-9281

Cədvəl. Kənd təsərrüfatı müəssisələri və fərdi sahibkar təsərrüfatları üzrə əsas iqtisadi göstəricilər

Göstəricilər	Kənd təsərrüfatı müəssisələri üzrə			Fərdi sahibkar təsərrüfatları üzrə		
	2021	2022	2023	2021	2022	2023
Mənfəət, min manat	201836	319498	284586	9382	9260	9780
Zərər, min manat	30638	9486	27160	338,8	-	736
Ümumi mənfəət, min manat	171197	310012	257425	9044	9260	9044
Satışdan əldə edilən gəlir, min manat	794863	1104580	1243014	29277	29596	33992
Bitkiçilikdə mənfəət (zərər (-), min manat	127159	170174	126029	5762	5607	5676
Heyvandarlıqda mənfəət(zərər (-), min manat	32557	113751	132731	2425	2138	2314
Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu, (faktiki satış qiymətləri ilə), min manat	988366	1172861	1633784	34644	35603	40187

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet saytı

- www.azstat.org (02.02.2025)

Elmi, texniki və texnoloji dəyişikliklərin sürətlənməsi, bu sahə məhsullarına tələbin daha dolğun şəkildə ödənilməsi ilə əlaqədar yaranan ehtiyaclar, daha çevik və uyğun idarəetmə strukturlarının formalaşmasına, həmçinin daha effektiv təşkilati strukturların təşkil olunmasına gətirib çıxarır. Təsərrüfat subyektinin səmərəli işi və əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi, resurslardan daha dolğun istifadə edilməsi, ən az xərclə ən yüksək nəticələrin əldə edilməsi ilə bağlıdır, yəni müəssisənin iqtisadiyyatına çoxtərəfli, kompleks təsir göstərir, və bu onun davamlı iqtisadi artımı, gəlirliliyi və nəhayət, rəqabətli mübarizə şəraitində yaşamasını təmin edir (Məzypova 2016). Bu proses biznes strukturlarının bölmələrinin fəaliyyətində müstəqilliyin genişlənməsini də şərtləndirir. Beləliklə, aqrobiznes strukturlarının fəaliyyətlərinin səmərəliliyinin təmin edilməsini nəzərdə tutan optimallaşdırma prosesində həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətlərini artıracaq yeni fəaliyyət formalarından istifadənin zəruriliyi öz aktuallığını əhəmiyyətli şəkildə biruzə verir. Beləliklə, effektiv aqrobiznes fəaliyyətinin formalaşdırılması, təşkilati aspektlərə spesifik yanaşmanı zəruri edir.

Aqrobiznes sferasında təşkilati strukturlar müxtəlif növ və formalara malik olub rəsmi və qeyri rəsmi formaları əhatə edir. Rəsmi quruluş, təşkilatın iqtisadi fəaliyyəti prosesində, hədəflərə çatmağa yönəlmiş istehsal və sosial problemlərin həlli üçün konkret fəaliyyətlərin koordinasiyası nəzərə alınaraq müəyyənləşdirilir. Qeyri-rəsmi quruluş, struktur daxilindəki qarşılıqlı münasibətləri əks etdirir. İkinci yanaşma təşkilati strukturların uyğun strukturlara bölünməsi ilə əlaqədardır. Bu bölgü aqrobiznes strukturlarının idarə edilməsinin mürəkkəbliyini, onun rəsmiləşdirilməsini və qarşılıqlı əlaqə səviyyəsini əhatə edən daxili komponentlərin nisbətində əsaslanır.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrobiznes strukturlarının fəaliyyət sahələrinin geniş coğrafi bölgələrə yayması, fərqli istehlakçı qrupları üçün məhsullar istehsal etməyə və tədarük etməyə hədəflənir, yəni istehsalın şaxələndirilməsini zəruri edir. Həmçinin kənd təsərrüfatı istehsalında resurs yanaşması baxımından, digər sahələrə nisbətən şaxələndirmə üçün daha geniş imkanlar var. Ümumi mənada, kənd təsərrüfatının şaxələndirilməsi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında və onların emalında səmərəli nəticələr əldə edilməsi baxımından aqroiqtisadi potensiala uyğun olaraq həyata keçirilə bilər. Bu baxımdan şaxələndirmənin xüsusi üstünlükləri hesabına kənd təsərrüfatının davamlılığını təmin etmək, resurslardan daha səmərəli istifadə

etmək, alternativ məhsul istehsalında mənbələrdən istifadənin səmərəliliyini artırmaq, habelə təsərrüfatçılığın istehsal və bazar risklərini azaltmaq mümkün olur (Далисова, Степанова 2018). Bu baxımdan istehsal strukturundakı dəyişikliklər şaxələndirmə prosesini şərtləndirməklə yarana biləcək yeni problemlərin aradan qaldırılmasına və nəticələrin səmərəliliyinə təsirsiz ötürülmür.

Beləliklə, istehsal strukturundakı dəyişikliklər səmərəlilik baxımından məhsulların müştəri yönümlü quruluşunu şərtləndirir. Məhsulların müştəri yönümlü quruluşu biznes strukturlarının inkişafına kömək edir, istehsal olunan və satılan məhsulların çeşidini və həcmi tənzimləməyə imkan verir, eləcə də istehsal və satışın səmərəliliyini təmin etməyə imkan yaradır. Müştəri və ya istehlakçı yönümlü quruluş, biznes strukturlarının müəyyən bir hədəfə yönəldilən fəaliyyəti və istehlakçılar üçün geniş məhsul çeşidi istehsal etməsi ilə xarakterizə olunur. Hər bir istehlakçı qrupu və ya bazarlar məlumdur ki, müəyyən ehtiyaclarla malikdir. Araşdırmalara əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, beynəlxalq ticarətdə geniş coğrafi əraziləri əhatə edən strukturlar istehlakçıların ehtiyacları ilə əlaqədar problemlərin həllini təmin etməyə əlverişli imkanlar yaradır.

Beləliklə, aqrobiznes strukturlarının effektivliyi, onların fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləyən prinsiplərin həyata keçirilmə səviyyəsinin göstəricisi kimi çıxış edir. Bundan əlavə, effektivlik bir-biri ilə əlaqəli elementlərin təsir dərəcəsindən və ümumi iqtisadi səmərə əldə etmək üçün həmin elementlərin qarşılıqlı təsirini təmin etmə imkanlarından asılıdır. Ona görə də biznes strukturlarının inkişaf etdirilməsinin ən ümumi hədəfi onun iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsinə yönəldilən fəaliyyətinin optimallaşdırılmasıdır.

Aqrobiznes strukturlarının fəaliyyətinin səmərəli və optimal iqtisadi quruluşu sosial ehtiyacların ödənilməsinə, dəyişikliklərə sürətli və adekvat cavab vermə qabiliyyətini və son məhsulun minimal xərclə istehsalını xarakterizə edir. Belə vəziyyətdə struktur dəyişikliklərinin əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə aparılması nəzərdə tutulur:

- biznes strukturları öz fəaliyyətində istehsal prosesini və strukturunu yaxşılaşdırmaqla, resurslardan istifadəyə nəzarəti gücləndirərək iqtisadi səmərəliliyi yüksəltməyə çalışırlar. Belə vəziyyətdə dəyişikliklərin əsas məqsədi səmərəsiz struktur əlaqələrini aradan qaldırmağa istiqamətlənir;

- müasir şəraitdə bazar vəziyyəti biznes strukturlarının rəqabət strategiyasının onun tələblərinə uyğunlaşdırılmasını tələb edir ki, bu da öz növbəsində struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Belə vəziyyətdə başlıca məqsəd strateji baxımdan daha effektiv təşkilati quruluş yaratmaqdır;

- innovativ təşkilati konsepsiyaların biznes strukturlarının inkişafına və səmərəliliyin yüksəldilməsinə geniş perspektivlər açdığını nəzərə alaraq struktur dəyişikliklərində ənənəvi prinsiplərdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən təşkilat və idarəetmə prinsipləri formalaşdırılır (Адуков 2016).

Bu zaman başlıca məqsəd, subyektin rəqabət qabiliyyətini artırmaqdır. Ona görə struktur dəyişiklikləri çərçivəsində proseslərin optimallaşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda diqqət əsasən iki istiqamətə yönəldilir: bazar və ya istehlakçılarla əlaqə və yeniliklərin tətbiqi.

Müasir iqtisadi şəraitdə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin rəhbərləri üçün yalnız səmərəli maliyyə idarəçiliyi və maddi aktivlərə kifayət qədər investisiya qoyuluşu yolu ilə rəqabət üstünlükləri əldə etmək getdikcə çətinləşir (Quzey, 2019). Bazar prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən biznes strukturları, praktik olaraq maliyyə müstəqilliyi ilə fəaliyyət göstərən daha səmərəli maliyyələşmə xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Belə vəziyyətdə subyekt daxilində struktur bölmələri arasındakı münasibətlər alqı-satqı prinsipi əsasında qurulur. Təbii ki, bu zaman risklər diqqət mərkəzində saxlanılır. Biznes strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsir edən risklərlə bağlı aşağıdakı xüsusiyyətlərin

nəzərə alınması vacibdir:

- elmi tədqiqatlar, elmi nailiyyətlər, yeniliklər və intellektual biznes sahələrində istehsal sferasında fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri də daxil olmaqla yarana bilən riskli fəaliyyətlər;

- iqtisadi inkişafa xidmət edən yeni məhsulların, texnologiyaların, texniki və istehsal subyektlərinin istehsala cəlb edilməsi;

- təşəbbüskarlıq ideyalarının formalaşması və həyata keçirilməsinə yönəlmiş keyfiyyətlərin subyektlərin iqtisadi mənafevi baxımından istifadə edilməsi.

Araşdırmalara əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, aqrar sahədə biznes strukturlarının fəaliyyəti bir sıra üstünlükləri ilə xarakterizə olunur. Həmin üstünlüklərə daxildir: biznes subyektinin çevikliyinin artması və daim dəyişən bazar tələblərinə maksimum uyğunlaşma; istehsal və satışla bağlı xərclərin azaldılması; bütün resurslarının səfərbər edilməsi və daha səmərəli şəkildə istifadə olunması və s. Bununla birlikdə, biznes strukturlarının müstəqillik üstünlüklərinin bazar münasibətlərinin prinsiplərinə nüfuz etməsi hər bir subyektin inkişafına zəmin yaradır. Beləliklə, sürətlənən elmi, texniki və texnoloji dəyişikliklər, istehlakçı tələbinin daha etibarlı şəkildə ödənilməsi və daha çevik idarəetmə strukturlarının formalaşması aqrobiznes strukturlarının fəaliyyətlərinin optimallaşdırılması prosesində həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətlərini artırmağa zəmin yaradır.

Qeyd edilənlər göstərir ki, resurslara qənaət edən texnologiyalardan mümkün istifadəni nəzərə almaqla idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi kənd təsərrüfatı istehsalının səmərəliliyinin artırılması üsullarından biri hesab olunur (Пайзбеер в б. 2004). Bu baxımdan bazarın münasibətlərinin inkişafı şəraitində aqrobiznes subyektləri, resurslardan daha səmərəli istifadə kontekstində strateji hədəflərini uzun müddətli perspektivə istiqamətləndirməlidir. Resurslardan istifadənin yüksək səmərəliliyi, rəqabət şəraitində subyektlərin fəaliyyəti və bütövlükdə geniş təkrar istehsal üçün zəmin yaratmalıdır. Bu prosesdə biznes subyektləri öz inkişaf strategiyasını, o cümlədən fəaliyyət istiqamətlərini və məqsədlərini əsaslandırılmış şəkildə formalaşdırır, qarşıya qoyulmuş vəzifələri reallaşdırmaq üçün mexanizmləri müəyyən edir, resurs potensialından daha səmərəli istifadə üçün onun bölgüsünü həyata keçirir.

Aqrobiznes strukturlarının fəaliyyətinin və resurslardan istifadənin səmərəliliyi, iqtisadi göstəricilərin tarazlığı subyektin maraqları nəzərə alınmaqla bütün strukturlarda nəzərə alınması vacib olan amillərdəndir. Bir sıra spesifik amillərlə müəyyənləşdirilən göstəricilər biznes strukturunun mürəkkəbliyi, sahələrin xüsusiyyətləri, məhsulların keyfiyyəti kimi məsələlərin də nəzərə alınmasını tələb edir. Belə şərtlər daxilində optimallıq, səmərəlilik, təşkilati strukturun dayanıqlığı, resurslardan istifadənin səmərəliliyi təmin oluna bilər.

Araşdırmalara göstərir ki, qloballaşma şəraitində ölkənin davamlı sosial-iqtisadi inkişafına dair strateji hədəflərin həyata keçirilməsi, məhz uğurla rəqabət apara bilən inteqrasiya olunmuş aqrobiznes strukturlarının yaradılmasını və onların fəaliyyətinə dövlət dəstəyini nəzərdə tutur. Bu istiqamətdə strateji vəzifənin həllinə yalnız istehsalın modernləşdirilməsi tədbirlərini reallaşdırma bilən subyektlərin formalaşdırılması ilə nail olmaq olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq miqyasda rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi, xarici bazarlarda yerli məhsulların və müəssisələrin mövqeyinin möhkəmlənməsi tədbirləri yalnız sahələrarası inteqrasiya çərçivəsində aqrobiznes strukturlarının real imkanlarını müqayisə etməklə əsaslandırıla bilər. Deməli, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, bölgüsü, mübadiləsi və istehlakı mərhələlərinin səmərəliliyi aqrobiznes sferasında fəaliyyət göstərən strukturların fəaliyyətinin effektivliyi ilə bilavasitə bağlıdır. Bundan başqa, araşdırmalardan aydın olur ki, səmərəli biznes mühiti şəraitində belə, kiçik təsərrüfatçılıq subyektləri öz fəaliyyətlərini əsasən yerli bazarların ehtiyaclarını ödəməyə yönəldir. Təbii ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının ayrı-ayrı kiçik istehsalçıların müxtəlif xarici bazarlar tərəfindən istiqamətləndirildiyi ilə bağlı istisnalar

da mövcuddur.

Orta və iri miqyaslı istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan aqrobiznes strukturları, yerli ərzaq bazarlarına xidmət göstərməklə fəaliyyətlərini məhdudlaşdırmırlar. Onlar eyni zamanda davamlı olaraq ixrac yönümlü istehsala və ixracın genişləndirilməsinə çalışırlar. Bunu şərtləndirən amillər müxtəlif xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Araşdırmalar göstərir ki, xarici ticarət fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi ilk növbədə beynəlxalq marketinq xidmətləri və ərzaq məhsullarının keyfiyyət xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Qeyd edilən istiqamətlər məlumdur ki, əlavə kapital qoyuluşları tələb edir və aqrobiznes strukturları üçün məhsulların ixracı, yerli bazarlardakı satışdan daha riskli olur. Bundan başqa, aqrobiznes strukturlarının xarici bazarlara girişini məhdudlaşdıran və bəzən ona maneə törədən əlavə obyektiv və subyektiv amillər də yaranır.

Bazarda mümkün qədər maksimum mənfəət əldə etmək istəyi aqrar sahənin bütün sahələrinin səmərəli inkişafına və kənd təsərrüfatının lazımi səviyyədə saxlanılmasına heç də kömək etmir (Ataşov, 2017).

Beləliklə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı sahəsində rəqabət qabiliyyətli strukturların formalaşması və inkişaf etdirilməsi dövlətin aqrar siyasətinin prioritetinə çevrilir. Odur ki, dövlət dəstəyi tədbirlərinə xüsusi önəm verilir. Bu o deməkdir ki, iqtisadi sahədə əsas hədəflərin reallaşdırılması əsasən yeni biznes strukturlarının üzərinə düşdüyündən dövlət dəstəyi mexanizmləri də kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Araşdırmalar göstərir ki, aqrobiznesə dövlət dəstəyi istehsalın inkişafını stimullaşdırmaq məqsədi daşımaqla bir sıra sosial məsələlərin, o cümlədən kənd yerlərində məşğulluğu, istehsal subyektlərinin fəaliyyətində davamlılığın artırılmasını, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasını və s. təmin edir.

Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə kiçik aqrobiznes strukturlarına dəstək tədbirləri kontekstində büdcədən ayrılan vəsaitlərin geri qaytarılması planlaşdırılmır. Orta ölçülü aqrobiznes subyektlərində isə dövlət tərəfindən dəstəkləmə məqsədli büdcə maliyyələşdirilməsini əsasən güzəştli kreditlərin əlçatanlığının təmin edilməsi yolu ilə reallaşdırır. Nisbətən böyük həcmli aqrobiznes subyektlərində yüksək təmərküzləşmə müşahidə olunduğundan öz-özünü maliyyələşdirmək prinsipi üstünlük təşkil edir. Belə şəraitdə kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında təklifin tələbi üstələməsi satışın səmərəliliyinə mənfi təsir göstərməklə subyektlərin rəqabət qabiliyyətini də əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salır.

Qeyd edilənlərə əsaslanaraq demək olar ki, əlavə dəyərə malik olan ərzaq məhsullarının ixracını artırmaqla daha böyük səmərə əldə etmək əslində istehsalçıların əsas məqsədləri sırasındadır və bu istiqamətdə aqrobiznes subyektlərinin hədəflərinin həyata keçirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə dövlət dəstəyi tələb edir. Aqrobiznes strukturlarının fəaliyyətində səmərəliliyi təmin etmək üçün istehsal resurslarının optimal bölgüsünü həyata keçirməklə daha effektiv istifadəni stimullaşdırmaq vacib tədbirlərdən hesab edilir. Bu məsələləri nəzərə almadan ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını həyata keçirmək demək olar ki, qeyri-mümkündür. Nəzərə almaq lazımdır ki, ixracın səmərəliliyi ilk növbədə aqrar sahədə ekoloji təmiz məhsul istehsalının reallaşdırılması ilə mümkündür. Çünki müəyyən olunmuş standartlardan kiçik kənarlaşmalar müəyyən bir subyektin məhsullarının idxalının tamamilə qadağan edilməsi ilə nəticələnə bilər və ya idxalının qadağan edilməsi üçün bəhanə kimi istifadə edilə bilər. Ona görə əksər ölkələrdə istehsalla bağlı beynəlxalq standartlara uyğun keyfiyyətin idarəetmə sisteminin tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilir. "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi"ndə qeyd edildiyi kimi, göstərilənlər baxımından hazırda "əlverişli aqrobiznes mühitinin formalaşdırılması prioriteti çərçivəsində kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarında, tədarük prosesində haqsız rəqabət meyillərinin qarşısının alınması məqsədi ilə tədbirlərin gücləndirilməsi, kənd təsərrüfatı

məhsulları istehsalçıları üçün əlverişli ticarət mühitinin formalaşdırılması sahəsində işlərin genişləndirilməsinə ehtiyac hiss olunur”(Strateji Yol Xəritəsi 2016).

Araşdırmalara əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, böyük aqrobiznes strukturları kiçik müəssisələrə nisbətən əhəmiyyətli üstünlüklərə malikdir. Maliyyə çatışmazlığı səbəbindən kiçik sahibkarlıq subyektləri müəyyən hallarda elmi-texniki yeniliklərin nəticələrini istehsalatda tətbiq edə bilmir. Nəticədə kiçik aqrobiznes strukturları tərəfindən istehsal olunan məhsulların keyfiyyəti digərləri ilə müqayisədə aşağı düşür və rəqabət imkanları məhdudlaşır. Rəqabət qabiliyyəti daha aşağı olan məhsullar isə həm daxili bazarda, həm də ixracda öz mövqeyini formalaşdırmaqda çətinliklərlə üzləşir. Bu vəziyyətdə, böyük həcmli kənd təsərrüfatı müəssisələrinin rəqabət üstünlükləri açıq şəkildə özünü göstərir. İri aqrobiznes strukturlarının rəqabət qabiliyyətliliyini şərtləndirən əsas amillərə aşağıdakılar daxildir:

- istehsalın bütün mərhələlərində keyfiyyətə nəzarət də daxil olmaqla müasir texnika, texnologiya və avadanlıqların istifadəsi;
- yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin istehsalata cəlb edilməsi imkanlarının mövcudluğu;
- əsas istehsalata xidmət edən köməkçi və infrastruktur bölmələrin fəaliyyətinin etibarlı şəkildə təmin edilməsi;
- istehsalat və idarəetmə sahəsində fəaliyyətin effektivliyi.

İri həcmli aqrobiznes strukturlarının qeyd edilən rəqabət üstünlükləri inteqrasiya olunmuş sahələrarası komplekslərin cəlb ediciliyini də artırır. Belə strukturlarda istehsal olunmuş kənd təsərrüfatı məhsulları dünya bazarlarında real rəqabət imkanları qazanır və nəticə etibarilə həm ixrac yönümlü, həm də daxili ehtiyacları ödəməyə yönəlmiş bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının geniş miqyaslı istehsalına zəmin yaranır. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatında rəqabət qabiliyyətli biznes strukturlarının formalaşdırılması bir sıra problemlərin həllində əsaslı rol oynayır: məşğulluğun təmin edilməsində bilavasitə iştirak etməklə işsizlik səviyyəsinin azaldılması; kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun dinamik artımının təmin edilməsi, rəqabət mühiti formalaşdırmaqda daha keyfiyyətli məhsul istehsalının təşviqi və s.

İri aqrobiznes strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyi yüksək əmək məhsuldarlığını, istehsal və ticarət fəaliyyətlərinin səmərəli təşkilini özündə əks etdirməklə daxili bazarda yüksək keyfiyyətli kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin edilməsinə də əlverişli şərait yaradır. Bazarda mütəmadi olaraq baş verən dəyişikliklər kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət artımının tənzimlənməsi zərurətini ortaya qoyur. Bu isə inflyasiyanın azalmasına əhəmiyyətli təsir göstərən amillərdən birinə çevrilir.

Yekun nəticə. Qeyd edilənlər göstərir ki, inteqrasiya olunmuş aqrobiznes strukturlarının formalaşması kənd təsərrüfatının sürətlə inkişafına və beləliklə, ÜDM-in davamlı yüksək tempə artımına təminat verə bilər. Deməli, aqrar iqtisadiyyatın geniş miqyaslı şaxələndirilməsi və aqrobiznes strukturlarının formalaşdırılması yolu ilə modernləşdirilməsi, ÜDM-in artımında əsas rol oynaya bilər. Təbii ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici bazarlara çıxarılması ixracından əldə olunan gəlirlərin artmasına da zəmin yaradır. Göstərilənlərə əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, bu məsələlər perspektivdə makroiqtisadi problemlərin həllinə, beləliklə dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsinə zəmin yarada bilər, ÜDM-də kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisini artırır, kənd yerlərində məşğulluq səviyyəsini yüksəldər, ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həllinə kömək edər və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Адуков Р. Х. Основы стратегии и критерии оценки управления АПК // АПК: Экономика, управление. - 2016. - № 12. - С. 24-29.
2. Атаşов В.Х. Аqrar sahədə struktur və səmərəlilik problemləri (monoqrafiya). Bakı, 2017, "Kooperasiya" nəşriyyatı, 536 s.

3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet saytı - www.azstat.org (02.02.2025)
4. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı..
5. Далисова Н.А., Степанова Э.В. Диверсификация сельскохозяйственного производства на основе ресурсосбережения // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2018. – № 6. – С. 58-68;
6. Hüseynova S.N.(2023) Aqrar sahədə biznes strukturlarının səmərəli istehsal fəaliyyətinin inkişafı istiqamətləri(avtoreferat).Bakı. 28
7. Гудей В.А. Трудности процесса разработки и внедрения системы ключевых показателей (KPI) в контексте их применения коммерческими организациями Российской Федерации // Учет и статистика. 2019. № 4 (56). С. 103-110.
8. Мазурова И. И. Анализ эффективности деятельности предприятия: учеб. Пособие / И. И. Мазурова, Н. П. Белозерова, Т. М. Леонова. Петербург: Изд-во СПбГУЭФ, 2016. 113 с.
9. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь – 4-е изд. исправ. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 480 с.

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ АСПЕКТОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРУКТУР АГРОБИЗНЕСА

РЕЗЮМЕ

Цель исследования Объяснить важность аспектов эффективности и направлений ее повышения в деятельности бизнес-структур аграрной отрасли.

Методика исследования В исследовательской работе использовались методы историческая аналогия, индукция и дедукция.

Прикладная значимость исследования Повышение эффективности в сфере деятельности бизнес-структур, действующих в аграрной сфере, может иметь важное значение с точки зрения приоритетов.

Результаты исследования В условиях развития рыночных отношений субъектам агробизнеса необходимо направлять свои стратегические цели на долгосрочную перспективу в контексте более эффективного использования ресурсов. Высокая эффективность использования ресурсов должна создать основу для деятельности субъектов в конкурентных условиях и широкого воспроизводства в целом. С этой точки зрения бизнес-структуры производственно-хозяйственной деятельности могут добиться положительных результатов, определяя аспекты эффективности и направления ее повышения.

Научная новизна Исследования заключается в определении аспектов эффективности направлений ее повышения в деятельности бизнес-структур аграрной отрасли.

Ключевые слова бизнес, ориентированный на клиента, конкуренто- способность, эффективность, структура и т.д.

DIRECTIONS FOR INCREASING EFFICIENCY ASPECTS IN THE OPERATION OF AGRIBUSINESS STRUCTURES

SUMMARY

The purpose of the study- is to explain the importance of efficiency aspects and directions for its improvement in the operation of business structures in the agricultural field.

Research methodology- Historical analogy, induction and deduction methods were used in the research work.

Application significance of the research- Increasing efficiency in the sphere of activity of business structures operating in the agrarian field can be important in terms of priorities

Results of the research- In the context of the development of market relations, agribusiness subjects should direct their strategic goals to a long-term perspective in the context of more efficient use of resources. The high efficiency of the use of resources should create the basis for the activity of subjects in competitive conditions and wide

reproduction as a whole. In this regard, business structures can achieve positive results by determining aspects of efficiency in production and economic activity and directions for its improvement.

The scientific novelty of the research- is to determine the aspects of efficiency in the operation of business structures in the agricultural field and the directions for its improvement.

Keywords Business, customer-oriented, competitiveness, efficiency, structure, etc.

Məqalə daxil olmuşdur: 13.02.2025

Дата поступления статьи в

The date of the admission of the

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:

редакцию: 13.02.2025

article to the editorial office:

17.02.2025

Отправлено на повторную

13.02.2025

Çara qəbul edilmişdir: 16.03.2025

обработку: 17.02.2025

Send for reprocessing: 17.02.2025

Принято к печати: 16.03.2025

Accepted for publication: 16.03.2025